

УДК 159.9

**Шевченко Світлана Вікторівна,
старший викладач кафедри загальної
та практичної психології Навчально-наукового
інституту менеджменту та психології
ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»**

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ФЕНОМЕН ДОВІРИ ДО СЕБЕ

Анотація. *Сьогодні як ніколи раніше є потреба в окресленні сутності довіри до себе як соціально-психологічного явища, умов її виникнення, особливостей проявів, функцій. Метою цієї статті є огляд сучасних уявлень про феномен «довіри до себе». Виявлено, що у вітчизняній психології довіру до себе досі не виділено як самостійне інтегративно-психологічне явище. У сучасній психології мають місце три загально визнані концепції довіри: концепція довірчих відносин особистості, розроблена Т. Скрипкіною, соціально-психологічна концепція довіри, розроблена І. Антоненко та концепція довіри/недовіри як самостійне соціально-психологічне явище, розроблена А. Купрейченко. У перспективі для нас значний інтерес становить вивчення феномену «довіри до себе» у майбутніх психологів.*

Ключові слова: *феномен довіри до себе, явище недовіри до себе, самостійний інтегративно-психологічний феномен.*

Шевченко Светлана Викторовна

СОВРЕМЕННЫЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЯ О ФЕНОМЕНЕ ДОВЕРИЯ К СЕБЕ

Аннотация. *Сегодня как никогда ранее присутствует потребность в определении сущности доверия к себе как социально-психологического явления, условий ее возникновения, особенностей проявления, функций. Цель данной статьи заключается в осуществлении обзора современных представлений о феномене «доверия к себе». Выявлено, что доверие к себе до сих пор не выделено как самостоятельное интегративно-психологическое явление. В современной отечественной психологии имеют место три общепризнанные концепции доверия: концепция доверительных отношений личности, разработанная Т. Скрипкиной, социально-психологическая концепция доверия, разработанная И. Антоненко и концепция доверия / недоверия как самостоятельного социально-психологического явления, разработанная А. Купрейченко. В перспективе для нас интерес представляет изучение феномена «доверия к себе» у будущих психологов.*

Ключевые слова: *феномен доверия к себе, явление недоверия к себе, самостоятельный интегративно-психологический феномен.*

Shevchenko Svitlana Vyktorovna

MODERN CONCEPTS OF THE PHENOMENON OF SELF-TRUST

Abstract. *Currently there is a need to explore the nature of self-trust as a socio-psychological phenomenon as well as the conditions of its development, its distinctive features, manifestations and functions. The purpose of this article is to review the existing ideas about the phenomenon of self-trust. It is shown that self-trust has not yet been*

identified as an integrative psychological phenomenon. In modern Ukrainian psychology there are three generally accepted concepts of trust: the concept of the individual's trustful relationships developed by T. Skripkina, socio-psychological concept of trust suggested by I. Antonenko and the concept of trust / distrust as a socio-psychological phenomenon developed by A. Kupreychenko. Our future research may focus on the phenomenon of psychology students' self-trust.

Key words: *self-trust, self-distrust, integrative psychological phenomenon.*

Постановка проблеми

Одним з найважливіших факторів, що визначає характер не тільки міжособистісних, а й у цілому всіх соціальних відносин є довіра. Вона безпосередньо вплетена в механізми, що забезпечують інтеграцію і стабільність суспільства. Соціальні та політичні зміни, викликані процесами модернізації сучасних суспільств, поява осередків нестабільності в соціальному просторі активізували науковий інтерес до довіри як принципу конструювання соціальних відносин. Сьогодні, коли українське суспільство знаходиться на етапі формування, в умовах курсу на євроінтеграцію, перед молоддю постала необхідність розвитку конструктивних самонастанов. Вже встановленим є той факт, що довіра до себе як окреме явище самосвідомості поєднана з довірою до світу та може проявлятися у різноспрямованому переживанні самоприйняття або самоцінності, особистості у життєвому середовищі, що стрімко змінюється.

Актуальність проблеми дослідження. У полі зору вітчизняних науковців феномен «довіри до себе» з'явився відносно нещодавно, за психологічним змістом його було зведено до поняття про довіру як одну зі сторін міжособистісного або ділового спілкування. Поняттям «довіра» прийнято позначати елемент взаємин між людьми. У зв'язку з цим вітчизняні автори звертаються до явища довіри, вказуючи на його роль у встановленні позитивних відносин. Вважаємо неправомірним підводити зміст цього психологічного явища тільки до сфери спілкування. Така позиція нам здається обмеженою в силу того, що цей психологічний феномен може бути віднесено не тільки до сфери зовнішньої комунікації, а й внутрішньої, а отже має бути описаний в термінах встановлення позитивного ставлення до самого себе. Нижче цю позицію ми розглядатимемо як вихідну для побудови оригінального уявлення про феномен «довіри до себе».

Отже, феномен «довіри до себе» набуває важливого значення та відіграє особливу роль у зв'язку індивіда із самим собою та — навколишнім світом, тим самим лягає в основу соціального існування людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Проведений аналіз досліджень і публікацій вказує, що явище «довіра до себе», єдине в своєму роді, містить істотну філософську основу. Зокрема, філософи Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, М. Штірнер, обмірковуючи цей феномен, пов'язують «довіру до себе» з необмеженою свободою; М. Бердяєв, С. К'єркегор, Х. Ортега-і-Гассет, Ж.-П. Сартр, Л. Шестов вважають «довіру до себе» значущим життєвим принципом, наслідування якому дає дозвіл особистості знаходити себе, реалізуючи

власні можливості. Цей феномен нещодавно з'явився «на озброєнні» у зарубіжних та вітчизняних психологів.

У зарубіжних літературних джерелах явище «довіри до себе» представлено як компонент психічного розвитку особистості, базисної динамічної установки (Д. Віннікотт, Е. Еріксон, Е. Фромм, К. Хорні, К. Юнг); як особистість, в процесі становлення якої набувається зрілість (Ф. Перлз, Е. Шостром); як фундаментальна особистісна характеристика в сенсі її взаємозв'язку із психічним здоров'ям і самоактуалізацією (С. Джуард, К. Роджерс, А. Маслоу, В. Франкл).

У вітчизняній психології феномен «довіри до себе» вивчався побіжно, як супутній під час досліджень інших явищ. Наприклад, праці К. Абульханової-Славської, О. Бодальова, О. Леонт'єва, А. Петровського присвячено загальнотеоретичним проблемам спілкування та міжособистісним взаєминам; Я. Коломінським, І. Коном, О. Мудриком, А. Прихожаном досліджено особливості формування особистості у юнацькому віці; наукові роботи Л. Грачової, І. Дубровіної, Ю. Забродіна, С. Макшанова, Л. Петровської, С. Харіна, Н. Хрящової спрямовано на проблеми дослідження соціально-психологічного тренінгу; проблеми саморозкриття й самопред'явлення розкрито у працях Н. Амяга, О. Зінченко, Ю. Кошелєва, О. Пікульова, О. Сидоренко, Є. Доценко; С. Кара-Мурза, В. Панкратов, В. Шейнов досліджували маніпуляцію та самоманіпуляцію; деякі побічні питання щодо довіри до себе розглянуто в межах теорії провідних тенденцій (Л. Собчик), довіри у сфері ділових стосунків (І. Антоненко), довіри дошкільників до незнайомих дорослих (А. Сидоренков, М. Вишньовкіна). Ґрунтовний теоретичний та емпіричний напрямок вивчення довіри до себе як окремих психологічних феноменів розглянуто у працях таких науковців, як: В. Дорофєєва, Є. Євстіфєєва, В. Зінченко, Т. Скрипкіна та ін.

Сучасні українські науковці вивчають довіру до себе в контексті проблеми амбівалентності особистості в сімейних ролях, у вікових аспектах (Т. Зелінська, Т. Лук'яненко, В. Хабайлюк); А. Хурчак вивчає довіру до себе як соціальну установку особистості; О. Ічанська розглядає це явище як складову особистісної ідентичності. Виділяємо також кілька вітчизняних доробок, що поверхово стосуються феномену «довіри до себе» у юнацькому віці в річищі кризи ранньої дорослості (О. Довгань, О. Донченко, Т. Титаренко, Т. Яценко).

Мета та завдання статті полягають в огляді сучасних уявлень про феномен «довіра до себе», здійсненні теоретичного аналізу явища довіри до себе у сучасній психологічній науці, проведенні аналізу наукових доробок щодо феномену «довіри до себе» у професійній діяльності на етапі підготовки до неї.

Виклад основного матеріалу

На перший погляд, довіра до себе здається апріорно зрозумілим та абсолютно простим явищем, однак це не зовсім так. Значення довіри як соціально-психологічного феномену в процесі становлення особистості важко переоцінити. Довіра зображує одночасно ставлення людини до самої себе та до тієї частини світу, з якою вона взаємодіє в кожний певний момент часу.

Відомо, що довіра до себе починається з усвідомлення та рефлексії минулого, сьогодення та проєктованого майбутнього з урахуванням своїх можливостей та потреби у власній ідентичності й довірі до свого соціального оточення

(приналежності до будь-якої спільноти). Таким чином, можна говорити про функціональність довіри в різних аспектах — особистісному і громадському. В особистісному — довіра задовольняє базові людські потреби і, передусім, потребу індивіда в онтологічній безпеці, забезпечуючи соціальне і психологічне благополуччя під час взаємодії із зовнішньою реальністю.

Довіру до себе вважають умовою буття особистості як незалежного суверенного суб'єкта активності, здатного до самостійного трактування цілей. Визначений рівень довіри до себе припускає визначену ціннісну позицію стосовно самого себе і своєї власної суб'єктності¹³.

Крім того, абсолютизація недовіри до себе спричиняє самовтрату своєї індивідуальності, оскільки людина, що не довіряє собі, шукає опору зовні, у світі, а тому стає залежною, несамостійною, вразливою, чекає постійного підтвердження ззовні і, по суті, перетворюється в об'єкт нескінченних маніпуляцій з боку інших людей, пристосовується до ситуації, зовнішніх умов тощо, втрачаючи власну творчу ініціативу. Проблема полягає в знаходженні оптимальної пропорції між цими двома крайніми моделями існування. Показником уміння знаходити таку оптимальну пропорцію відповідно до логіки, запропонованої С. Рубінштейном, слугує розвинена рефлексія, філософський рівень осмислення життя, що є основою постійного зв'язку між вчинком особистості, що сприяє практичному вираженню власного «Я», і її внутрішніми цінностями та змістами (С. Рубінштейн, 1976). Основний зміст теорії особистості С. Рубінштейна (1989) закладено у формулі: «Під час пояснення яких-небудь психічних явищ особистість може виступати як єдино пов'язана сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються всі зовнішні впливи... через лад думок та почуттів... У цьому і є суть активності особистості».

Сучасні вчені (А. Купрейченко, С. Табхарова, 2012) визначають довіру й недовіру не як взаємовиключні феномени полярної валентності, а скоріше, як взаємодоповнювальні, взаємозалежні функції в регуляції життєдіяльності суб'єкта¹⁰. Основними функціями довіри є: розвиток суб'єкта та забезпечення взаємодії його зі світом. Основною функцією недовіри є самозбереження. Вчені вказують на важливість балансу між цими явищами¹⁰. Представлені дані підтверджують, що довіра та недовіра є різними феноменами, визначаються частково збіжними, але не ідентичними критеріями, можуть існувати водночас щодо одного й того самого об'єкта¹⁰. Ці автори підкреслюють актуальність спільного аналізу довіри та недовіри як незалежних феноменів.

Відомо, що науковцями довгочасно приділялась увага явищу «довіри до себе» в рамках психотерапевтичних і психокорекційних практик: його кваліфікували як найважливішу умову та ресурс для зцілення особистості. Дослідниками В. Бехтеревим, Г. Веселковою, В. Кравковим, В. Куліковим, Г. Лозановим, А. Новосьоловою, К. Платоновим та іншими вивчалася довіра у рамках проблеми психологічного впливу.

¹³ Скрипкина Т. П. Доверие как фактор развития субъектности в онтогенезе / Т. П. Скрипкина, Е. П. Крищенко. — Ростов-н/Д, 2012.

¹⁰ Купрейченко А. Б. Доверие и недоверие: соотношение, критерии, детерминация / А. Б. Купрейченко, С. П. Табхарова // Ученые записки ИМЕИ. — 2012. — Т. 2. — № 1. — С. 57–62.

Нами виявлено, що багато дослідників, які займалися психокорекційною роботою, з різних позицій розглядають явище довіри особистості до себе, пов'язуючи його із збільшенням можливостей особистості, розширенням її творчої активності, розкриттям її творчого потенціалу та, у підсумку, із більш успішним саморозвитком і самореалізацією особистості. Наприклад, Н. Колян у межах аналізу психотехніки, запропонованої ще у 1979 р. Дж. Ленардом (так звана практика вільного подиху, заснована на пошуках людиною щирої сутності себе, «вслуховуванні» у свої переживання та безумовній довірі до них), вважає, що основою «активної довіри» є вміння довіряти процесу, своїм відчуттям (Колян, 2004). Засновники такого напрямку вважають, що це дає можливість сформулювати справжню довіру до себе, що є необхідною вимогою для творчої самореалізації особистості⁷.

Значення довіри у міжособистісному сприйнятті та спілкуванні, встановленні міжособистісних та внутрішньо групових стосунків розглядається в працях К. Абульханової-Славської¹.

Однак, не зважаючи на попередні розробки, вперше дослідження довіри до себе як відносно самостійного явища було представлено Т. Скрипкіною^{12; 13; 14}. Дослідниця провела вичерпний психологічний розгляд цього феномену, відокремила від тотожного до нього семантичного поняття «віра», прослідкувала його місце у соціально-психологічних та психологічних дослідженнях, розглянула довіру як етичну категорію моралі¹².

Т. Скрипкина вважає довіру як властивість людини апріорі наділяти явища та об'єкти навколишнього світу, а також інших людей, їхні можливі майбутні дії та власні передбачувані дії властивостями безпеки і ситуативної корисності¹².

Аналіз праць вітчизняних авторів показав, що довіра розуміється як інтегральний психологічний феномен, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові реакції особистості, пов'язані з актуальною значущістю об'єкта довіри й оцінкою його як безпечного для себе.

Вважаємо, що наукові доробки Т. Скрипкиної є основними для вивчення довіри у різних галузях життєдіяльності сучасної людини. Мабуть, перша узагальнювальна колективна монографія, яка спрямована на аналіз різних емпіричних досліджень довіри вийшла у 2004 р. за редакцією Т. Скрипкиної «Довіра в соціально-психологічній взаємодії»¹³. У монографії аналізуються основні результати досліджень, виконаних Т. Скрипкиною та її учнями. У ній міститься аналіз матеріалів, що присвячені вивченню соціальних і міжособистісних довірчих установок у російському суспільстві, і особливо — в північно-кавказькому регіоні. У монографії також наявний аналіз особливостей довіри до себе та до інших в різних соціальних групах і сферах життєдіяльності людей. Так, вивчалася довіра під час

⁷ Колян Н. Эмпирическая психотерапия. Теория. Наблюдения. Практика / Н. Колян. — М. : Феникс, 2004.

¹ Абульханова-Славская К. А. Социальное мышление личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. — 1994. — Т. 15. — № 4. — С. 39–55.

¹² Скрипкина Т. П. Доверие как социально-психологическое явление: автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 / Т. П. Скрипкина. — Ростов н/Д, 1998. — 47 с.

¹³ Скрипкина Т. П. Доверие как фактор развития субъектности в онтогенезе / Т. П. Скрипкина, Е. П. Крищенко. — Ростов-н/Д, 2012.

¹⁴ Скрипкина Т. П. Методологический анализ проблемы доверия / Т. П. Скрипкина // Прикладная психология. — 1998. — № 1. — С. 76–85.

сприйняття індивідуальності (соціально-перцептивний аспект довіри), передусім — у груповій взаємодії: статусних міжособистісних відносинах (на прикладі російської армії), у групах неповнолітніх злочинців. Розглядалися особливості прояву довіри в педагогічній взаємодії: у системі «вчитель-учень», авансована довіра як умова саморозвитку особистості школяра, довіра як умова конструктивного впровадження інновацій в освітній процес; довіра до себе як умова самореалізації в різних професійних співтовариствах. Вивчалася також довіра в бізнесі та підприємстві (на прикладі рекрутингової діяльності).

Велике місце приділене розділу «Довіра та онтогенетичний розвиток особистості». Узагальнення матеріалів останнього розділу лягло в основу монографії «Довіра як фактор розвитку суб'єктності в онтогенезі» яка вийшла в 2012 р., де показано, що діти, позбавлені довірливих взаємин із близькими дорослими, і такі, що виховуються в умовах дитячого будинку, мають іншу стратегію розвитку особистості та міжособистісних контактів, ніж діти, що зростають у родині¹⁴.

У своїх наукових працях А. Купрейченко в подальшому розвинула думки Т. Скрипкиної. Її доробки спрямовані на вивчення співвідношення довіри та близьких феноменів (серед яких — віра, впевненість, розрахунок, контроль та ін.), збільшення типології довіри, яка запропонована Т. Скрипкиною, виокремлення соціально-психологічних функції довіри. А. Купрейченко надає загальні та відмінні характеристики довіри та недовіри і пропонує розглядати ці явища не як протилежні, а у діалектичному взаємозв'язку¹⁰. Надзвичайно велику практичну сутність мають дослідження А. Купрейченко, які спрямовані на вивчення критеріїв і факторів довіри/недовіри особистості щодо інших людей, реклами, місця довіри та недовіри в організації⁴.

Відзначаючи позитивний вплив довіри у життєдіяльності людини, потрібно пам'ятати, що разом з тим довіра може стати способом обману та маніпулювання, тому слід вважати, що недовіру необхідно оцінювати не як повну відсутність довіри, а як механізм захисту особистості, не протиставляючи її довіри, а розглядаючи у діалектичному взаємозв'язку⁴. Доведення до абсолюту позитивного ставлення до визначення «довіри» і негативного до визначення «недовіри» є недоцільним. Будь-яка ситуація, у контексті якої оцінюють феномен довіри, потребує від дослідників визначення оптимального рівня довіри саме в цих означених межах.

Так, А. Купрейченко та її послідовники окреслили: групові характеристики довіри та недовіри особистості до інших людей; особистісні детермінанти, психологічні типи довіри та недовіри, а також особливості довіри і недовіри особистості реклами. Особливе місце в цій групі досліджень посідають проблеми довіри та недовіри в організаціях і в підприємницькій діяльності. Особливий шар вивчення довіри, початий А. Купрейченко, відноситься до вивчення довіри як морального ставлення особистості в бізнесі і в підприємстві. Кульмінацією

¹⁴ Скрипкина Т. П. Методологический анализ проблемы доверия / Т. П. Скрипкина // Прикладная психология. — 1998. — № 1. — С. 76–85.

¹⁰ Купрейченко А. Б. Доверие и недоверие: соотношение, критерии, детерминация / А. Б. Купрейченко, С. П. Табхарова // Ученые записки ИМЕИ. — 2012. — Т. 2. — № 1. — С. 57–62.

⁴ Доверие и недоверие в условиях гражданского общества / под ред. А. Б. Купрейченко, И. В. Мерсияновой. — М., 2013.

наукової творчості А. Купрейченко стала колективна монографія, що вийшла в 2013 р. «Довіра та недовіра в умовах розвитку цивільного суспільства»⁴, де А. Купрейченко та І. Мерсіянова виступили в ролі відповідальних редакторів. У цій монографії вперше у зарубіжній психології велике місце відведене вивченню так званої соціальної довіри та її ролі в розвитку цивільного суспільства. Довіра розглядається як фактор стабільності суспільства, вивчається довіра населення до різних організацій, що існують у цивільному суспільстві, а також довіра громадян до діяльності державних службовців. Окремий розділ монографії присвячено вивченню довіри як фактора економічного розвитку в рамках економічної психології.

У працях І. Антоненко проводиться аналіз довіри в різних соціальних контекстах, а також у сфері ділових стосунків. Науковець вказує: «Якщо існує впевненість..., то вона породжує довіру. Якщо довіряєш..., то і... впевнений»³. Дослідниця вважає, що феномен довіри може бути розглянутий у більш широкому значенні як весь спектр відносин довіри — недовіри (ступеня довіри) і у вузькому — стосовно довіри. Логічний обсяг поняття «упевненість» ширше, ніж поняття «віра», поняття «віра» — ширше, ніж «довіра» (у вузькому значенні). Операціональним критерієм розрізнення поняття «довіри» із суміжними поняттями (віра, впевненість, довірливість) є його характеристика як зустрічного еквівалентного відношення: ні впевненість, ні віра, ні довірливість цією якістю не володіють. Це також дає змогу створювати «формули» довіри та суміжних понять³.

Слідом за Т. Скрипкіною, Т. Пухарева (2011) під довірою до себе розуміє ставлення до власної суб'єктності як значущої для особистості. Тут довіра до себе розглянута не тільки як ставлення особистості до себе, а й як механізм гармонізації внутрішнього світу особистості¹¹.

Важливим положенням у сучасних доробках цих феноменів є положення про те, що довіра не завжди приносить благо, а недовіра — збиток. Надлишок довіри може іноді заподіяти значну шкоду, а оптимальний рівень недовіри — істотну користь особистості.

У працях деяких дослідників обговорюються гендерні аспекти довіри та недовіри. У них відзначається, що існують певні особливості прояву феноменів довіри та недовіри у чоловіків та жінок, які обумовлені в основному соціальним і культурним розвитком суспільства, гендерними соціальними стереотипами, що склалися в ньому (Антоненко (2013); Журавльов, Сумарокова (1998), Купрейченко (2008), Позняков (2013) та ін.).

За наявної розмаїтості проведених наукових доробок питання довіри до себе і до навколишнього світу в цьому процесі зачіпалися лише мимохідь, у зв'язку з іншими особистісними особливостями. Наприклад, у праці Л. Коростильової (2003) показано, що утруднення в процесі самореалізації, а також непродуктивні стратегії самореалізації багато в чому пояснюються проблемами у сфері міжособистісних

³ Антоненко И. В. Социальные контексты доверия / И. В. Антоненко // Вестник университета. — 2002. — № 2(5). — С. 12–20. — (Серия «Социология и управление персоналом»).

¹¹ Пухарева Т. С. Психологические особенности доверия к себе и к другим у будущих юристов на этапе профессионального обучения в вузе: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук: 19.00.07 / Т. С. Пухарева. — Ростов н/Д: ЮФУ, 2011. — 21 с.

відносин, такими як неприйняття інших людей, дефіцит довірливих взаємин і недовіра до себе самого.

Діалогічність довіри до себе припускає актуалізацію рефлексії суб'єкта в акті довіри. Як зауважує Т. Скрипкина, рефлексивність довіри до себе дає можливість суб'єктові вишиковувати власний життєвий шлях, виходячи з аксіологічного ставлення до себе¹³. Відповідно до розглянутих теоретичних концепцій довіри, можна відзначити, що довіру слід розглядати як багаторівневий, циклічний процес — в постійному динамічному розвитку.

В огляді матеріалу щодо феномену «довіри до себе» у професійній діяльності досить цікавою, на наш погляд, але малочисельною сферою наукових доробок стосовно довіри до себе є аналіз цього поняття у професійній діяльності та в процесі підготовки до неї (О. Краснорядцева, А. Ватоліна, Т. Пухарева та ін.).

У контексті освітнього процесу проблему довіри та довірливих стосунків висвітлено у працях І. Аметова, В. Дрофєєва, Р. Кондрашової, Л. Скрябіної та ін.

В. Дрофєєв, аналізуючи особливості прояву довіри у системі «учень-вчитель» при різних стилях педагогічного керівництва, зазначив, що «гармонійне співвідношення міри вираженості довіри до себе та довіри до учня у педагога в системі «вчитель-учень» ініціює трансформацію суб'єкт-об'єктного характеру відносин у суб'єкт-суб'єктні у навчально-виховному процесі»⁵. Автор довів, що стиль педагогічного керівництва тісно пов'язаний із співвідношенням міри довіри до себе і до іншого у педагога. Також, взаємодіючи з учнем, вчитель організовує так званий «довірчий простір», що виступає як підсистема «педагог – учень». В. Дрофєєв вказує, що «...виразність й інтегрованість «довірчого простору» близькі до оптимальних тільки при демократичному стилі керівництва». Дослідник зазначив важливу роль авансування довірою як необхідної умови саморозвитку особистості у системі «вчитель – учень»⁵.

Наприклад, І. Аметов присвятив своє дослідження довірливим взаєминам педагога й учня в освітньому процесі, наголосивши на тому, що довіра або недовіра створює ставлення учня (або студента) до своєї освітньої установи, формує позитивну чи негативну соціальну установку на прийняття або неприйняття освітнього закладу. Науковець вказав на важливу роль довіри у формуванні в учня (студента) «позитивного стану комфорту і затишку», тоді як недовіра сприяє розвитку тривожності та страху. Згідно з автором, довіра тут виступає внутрішнім регулятором взаємин між учнем і вчителем (студентом і викладачем), який здатний створювати гармонійні (органічні) взаємини у педагогічній системі².

Науковець Р. Кондрашова у своїй праці досліджує процес становлення довіри в системі ціннісних орієнтацій студентів педагогічного вищого навчального закладу (ВНЗ), доходить висновку, що довіра «є однією з основних умов ефективного

¹³ Скрипкина Т. П. Доверие как фактор развития субъектности в онтогенезе / Т. П. Скрипкина, Е. П. Крищенко. — Ростов-н/Д, 2012.

⁵ Дрофеев В. А. Доверие в системе «учитель-ученик» при разных стилях педагогического руководства: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.07 / В. А. Дрофеев. — Ростов н/Д, 1999. — 148 с.

² Аметов И. Ф. Педагогическое обеспечение доверительных отношений педагога и учащегося в образовательном процессе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. Ф. Аметов. — Шуя, 2004. — 202 с.

спілкування між суб'єктами освітнього процесу в педагогічному ВНЗ»⁸. Так, автор характеризує довірливі взємини між суб'єктами освітнього процесу як психологічний комфорт, емоційне задоволення, «можливість бути самим собою». Отже, такі умови можуть бути сприятливими у розвитку інтересу учня чи студента до навчання, кращому засвоєнні матеріалу, ефективному формуванні особистості учня (студента) та його саморозкриттю.

Дослідниця Н. Єрмакова (2008) вказує на те, що «...довіра до себе має конструктивну (збалансованість суперечливих складових у єдину позитивну стійку самонастанову) і деструктивну спрямованість (незбалансованість протилежних компонентів з негативними переважанням)...». А юнацький вік, зокрема, пізній юнацький вік – є періодом переходу до дорослості. Він вимагає від особистості чітко визначених життєвих орієнтирів, ставить перед нею необхідність зробити певні відповідальні вибори; є сенситивним для розвитку складових довіри до себе в конструктивну установку позитивної спрямованості із гармонійним прагненням до відповідальності, психічного здоров'я, особистісного зростання. Індивідуальні особливості становлення структурних компонентів довіри до себе пов'язані з віком студентів⁶. Дослідниця виявила, що зміни прояву цього особистісного феномену від 17–18 до 18–19 років мають тенденцію до збільшення низького рівня у афективній, когнітивній, поведінковій сферах. Неузгоджені рівні (середній, низький) домінують над узгодженим (високим) рівнем довіри до себе у студентів. Збалансований високий рівень, оптимальний для особистісного зростання у юнацькому віці, несуттєво збільшується від першого до другого курсу. Ці тенденції пояснюються переходом 18–19 річних студентів до реальних позицій ранньої дорослості, що супроводжується неузгодженістю ставлення до себе. У студентів юнацького віку домінує дискордантний (середній неузгоджений та низький дезінтегрований) рівень становлення довіри до себе, психологічними особливостями якого є наявність суперечностей у афективному, когнітивному та поведінковому структурних компонентах цієї самонастанови⁶.

Дослідженнями О. Крищенко встановлено, що на етапі зміни соціальної ситуації розвитку відбувається зміна в системі самовідношення студентів-першокурсників у порівнянні зі старшими школярами на момент закінчення школи⁹. Авторкою виявлено, що змінюються показники ставлення до себе, які свідчать про початок становлення «авторства власного життя»: самоцінність, самовпевненість, самовідношення та самоприйняття. Усвідомлення цінності власної особистості інтеріоризується, іде ззовні у внутрішню картину світу та себе в ньому. А при зміні соціальної ситуації розвитку, пов'язаної зі вступом у ВНЗ, відбувається стрибок в особистісному розвитку, пов'язаний з підвищенням рівня довіри до себе, різко зростає здатність бути суб'єктом власного життя, брати відповідальність на себе за

⁸ Кондрашова Р. Ю. Формирование доверия в системе ценностных ориентаций студентов педагогического вуза: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. пед. наук / Р. Ю. Кондрашова. — В., 2007. — 171 с.

⁶ Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри до себе у юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук / Н. О. Єрмакова ; Національний пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2008.

⁹ Крищенко Е. П. Особенности перестройки отношений к себе и другим, в связи с поступлением в ВУЗ: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Е. П. Крищенко. — Ростов н/Д, 2005. — 173 с.

все, що відбувається в ньому, що свідчить про остаточне усвідомлення дорослості, яка наступила⁹.

Висновки

Із проведеного аналізу можна підбити підсумок, що довіра до себе дотепер не виділена у вітчизняній психології як самостійне інтегративно-психологічне явище. У сучасній зарубіжній психології мають місце три загально визнані концепції довіри: концепція «довірливих відносин особистості», яка розроблена Т. Скрипкіною, соціально-психологічна концепція довіри, розроблена І. Антоненко та концепція довіри/недовіри як самостійного соціально-психологічного явища, розроблена А. Купрейченко. Проведений аналіз дав змогу виділити відносно самостійний суб'єктний феномен особистості, довіру до себе, що слід розглядати як багаторівневий, циклічний процес, який знаходиться в постійному динамічному розвитку.

У контексті навчально-виховного процесу кожен з науковців підкреслює надзвичайну цінність довіри у процесі педагогічної взаємодії. Дослідники розглядають багаторівневий феномен довіри в умовах виховання та навчання, пропонують свої прийоми до визначення закономірності, моделі, механізму формування та розвитку довіри у системі «ученик – вчитель» або «студент – викладач», підкреслюючи значну роль вчителя (викладача) в процесі встановлення довірливих стосунків. Виявлено, що дослідження довіри до себе у контексті професійного становлення майбутнього психолога ще не виступало предметом спеціального наукового аналізу.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі

Проведені наукові розвідки вказують на необхідність вивчення довіри до себе у майбутніх психологів, що є представниками комунікативних, соціологічних професій (у сфері «людина – людина») як базової, інтегральної характеристики особистості.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К. А. Социальное мышление личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. — 1994. — Т. 15. — № 4. — С. 39–55.
2. Аметов И. Ф. Педагогическое обеспечение доверительных отношений педагога и учащегося в образовательном процессе: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / И. Ф. Аметов. — Шуя, 2004. — 202 с.
3. Антоненко И. В. Социальные контексты доверия / И. В. Антоненко // Вестник университета. — 2002. — № 2(5). — С. 12–20. — (Серия «Социология и управление персоналом»).
4. Доверие и недоверие в условиях гражданского общества / под ред. А. Б. Купрейченко, И. В. Мерсияновой. — М., 2013.
5. Дрофеев В. А. Доверие в системе «учитель-ученик» при разных стилях педагогического руководства: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.07 / В. А. Дрофеев. — Ростов н/Д, 1999. — 148 с.

6. Єрмакова Н. О. Психологічні особливості становлення довіри до себе у юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук / Н. О. Єрмакова ; Національний пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. — К., 2008.
7. Коляну Н. Эмпирическая психотерапия. Теория. Наблюдения. Практика / Н. Коляну. — М. : Феникс, 2004.
8. Кондрашова Р. Ю. Формирование доверия в системе ценностных ориентаций студентов педагогического вуза: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. пед. наук / Р. Ю. Кондрашова. — В., 2007. — 171 с.
9. Крищенко Е. П. Особенности перестройки отношений к себе и другим, в связи с поступлением в ВУЗ: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13 / Е. П. Крищенко. — Ростов н/Д, 2005. — 173 с.
10. Купрейченко А. Б. Доверие и недоверие: соотношение, критерии, детерминация / А. Б. Купрейченко, С. П. Табхарова // Ученые записки ИМЕІ. — 2012. — Т. 2. — № 1. — С. 57–62.
11. Пухарева Т. С. Психологические особенности доверия к себе и к другим у будущих юристов на этапе профессионального обучения в вузе: автореф. дис. на соискание учен. степ. канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. С. Пухарева. — Ростов н/Д : ЮФУ, 2011. — 21 с.
12. Скрипкина Т. П. Доверие как социально-психологическое явление: автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 / Т. П. Скрипкина. — Ростов н/Д, 1998. — 47 с.
13. Скрипкина Т. П. Доверие как фактор развития субъектности в онтогенезе / Т. П. Скрипкина, Е. П. Крищенко. — Ростов н/Дону, 2012.
14. Скрипкина Т. П. Методологический анализ проблемы доверия / Т. П. Скрипкина // Прикладная психология. — 1998. — № 1. — С. 76–85.

Shevchenko Svitlana Vyktorovna

MODERN CONCEPTS OF THE PHENOMENON OF SELF-TRUST

Today a need in defining the essence of confidence in itself as a social-psychological phenomenon, the conditions of its origin, peculiarities of manifestation, functions. This article was made review of modern ideas about the phenomenon of «credibility». Revealed that in the national psychology credibility not sufficiently investigated and not as an isolated self-integrative psychological phenomenon.

It is indicated that in modern psychological science there are three generally accepted concept of trust: trust relationship between the individual concept developed by T. Skripkin, socio-psychological concept of trust developed I. Antonenko and the concept of trust / distrust as an independent social-psychological phenomenon developed A. Kupreychenko. Determined that the research credibility in the context of future professional development psychologist has not acted subject of special scientific analysis.

Traces that researchers involved in psycho work with different positions isolated phenomenon trust the individual to himself, associating it with increasing possibilities person, expansion of its creative activity, disclosure of its creative potential and, ultimately, more successful with self-development and personal fulfillment. Specific scientific papers that have studied the phenomenon credibility of future psychologists, psychological characteristics and its level of expression in the learning process at the university, were found, while their knowledge of particular importance in the effective training of psychologists to future professional activities.

For us, considerable interest is the study of the phenomenon of «credibility» in the future psychologists that are representative of communication, professions (in «man – man») as a base, integrated personality characteristics. In further research is planned to run a detailed study of the phenomenon of «credibility» in the future psychologists and development of structural and functional model (content and structure) credibility.